
Damijan Guštin

Poročanje o vojni Revija Svetovna vojska, 1914-1915

Slovenecem je, podobno kot večini evropskih narodov, pomenil začetek svetovne vojne konec nekega dolgo gojenega sveta, sveta 19. stoletja. Naša tedanja država Avstro-Ogrska, ki je sicer končno sprožila vojno, je živela že nekaj desetletij v miru, vse od leta 1866, če seveda ne štejemo bosanske ekspedicije 1878, katere nasledek se je zdaj kroni vrnil v obliki atentata radikalne srbske skupine na prestolonaslednika.

Začetek vojne je slovenska javnost sprejela z različnimi občutki. Ogorčenje - povečini pristno - zaradi umora prestolonaslednika Franca Ferdinanda v Sarajevu se je mešalo z domoljubno navdušenostjo in je pod taktirko Šušteršičevega krila Slovenske ljudske stranke doseglo celo prave šovinistične in revanšistične izpade. Drugi dve stranki in preostali del SLS so kazali bolj zadržano razmerje do vključitve v vojno, a še vedno v osnovi pozitivno.¹

Ne glede na osebne opredelitve posameznikov pa je vojna mašinerija, ki se je sprožila po izteku ultimata Srbiji, potegnila vase vse in vsakogar, ki ga je potrebovala, od množic vojaških obveznikov do poslednjega obveznika za vojne dajatve, hkrati pa pritisnila na vse, ki so ji bili kakorkoli sumljivi ali se ji postavljali po robu. Kar številna množica nacionalno in neavstrijsko orientiranih Slovencev se je preselila v zapore in nekateri so izgubili celo življenje.²

Prvotno vojno navdušenje, ki ga sicer ni bilo preveč, posebej ne pri nenemških narodih, je pospeševala propaganda, ki je dobila najrazličnejše oblike, od razglednic do kampanj za vojno posojilo. Glede na razvitost medijev je bila poleg neposredne ustne propagande najbolj razprostranjena tiskovna propaganda,³ ki jo je težko ločiti od poročanja, saj je celo izbira dogodkov in tem običajno subtilna oblika propagandnega delovanja. Tudi časopisje se je postopoma prilagodilo vojnim razmeram. Poleg uradne se je posebej v začetku razvila tudi avtonomna propaganda različnih političnih sil in združenj.

Revija Svetovna vojska je bila po vsej verjetnosti pobuda zasebne, avtonomne vrste. Prepoved Slovenskega ilustriranega tednika, ki je s 13.500 izvodi naklade zapolnjeval potrebe Slovencev po lažjem tisku,⁴ je najbrž spodbudila založnike iz

¹ Prim. J. Pleterski: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918. Ljubljana 1971, str. 9-19.

² Glej J. Pleterski: Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914-1917. Viri 1, 2. Ljubljana 1980, 1982.

³ Prim. Hans Weigel, Walter Lukan, Max Demeter Peyfuss: Jeder Schuss ein Russ, jeder Stoss ein Franzos, Literarische und graphische Kriegspropaganda in Deutschland und Österreich 1914-1918. Wien 1983.

⁴ Maja Žvanut: Prva svetovna vojna v očeh dveh slovenskih ilustriranih časopisov. Kronika XXVII, 1979, št. 2, str. 112-116.

kroga okoli Slovenske ljudske stranke v Ljubljani, da so se lotili posebnega projekta. Uredništvo Svetovne vojske je prevzel v Katoliški bukvarni zaposleni Ivan Podlesnik, po politični orientaciji bližnji sodelavec Janeza Evangelista Kreka,⁵ odgovorni urednik je postal Ludovik Tomažič.

Okoliščina, ki je omogočila izdajanje take revije, je bila še vedno ostra ločnica med vojaštvom in civilnim prebivalstvom, med frontami in ostalim delom države, saj je to dejstvo ustvarjalo zainteresirano publiko, večini civilnega prebivalstva je bila vojna dovolj daleč, da je zbužala zanimanje.

Ustanovitelji so želeli ustvariti specializirano, a poljudno revijo za spremljanje vojne kot novega, posebnega dogodka, ki je zanimal široke množice tistih, ki so iskali splošno informacijo, in onih, ki so imeli katerega od svojcev v tej moriji. Kot lahko posnamemo iz napovedi in vsebine, se je prvotni koncept nekoliko prilagajal, saj so prvi zvezki začeli z obširnimi in kar temeljitimi presojami vojne in ekonomske moči v vojno vpletenih držav in hkratnih povzetkov vojnih operacij, zvezki v nadaljevanju pa so bili kombinacija prvotnega koncepta in domačijske, osebne note, ki so jo posredovali skozi množico dnevnikov, pisem in izpovedi slovenskih vojakov. Pomembna in privlačna sestavina revije so bile tudi ilustracije, fotografije (redkejše) in risbe v realistični maniri, redke topografske skice, zemljevid Evrope v velikem formatu, nekaj pa je bilo tudi propagandnih risb.

Koncept revije se je razlikoval od splošnih ilustriranih časnikov, ki so lahko prinašali zanimive in slikovno opremljene zapise o vojni, vendar pa to ni bila njihova edina tema. Na to kaže tudi istočasna (3. septembra 1914) ustanovitev Ilustriranega glasnika, ki je izhajal pri isti Katoliški bukvarni.⁶

Glede na ambiciozno zamišljen tempo izhajanja - dvakrat mesečno - lahko sodimo, da je prva številka izšla v začetku novembra 1914, torej v tretjem mesecu vojne. Cena je znašala 60 vinarjev za vsak snopič, četrletna naročnina (6 sešitkov) pa je bila 3 krone.⁷ Izgleda, da je bil osemnajsti zvezek ("sešitek") zadnji, ki je izšel. V petnajstem so namreč naročniki dobili obvestilo: "Zaradi izrednih razmer, na katere začetno nikakor nismo mogli računati, smo prisiljeni naznaniti vam, da moramo s koncem tretjega četrletja, t. j. z 18. sešitkom začasno prekiniti izdajanje "SVETOVNE VOJSKE". Poleg urednika je vpoklicanih v vojaško službo toliko tiskarniških uslužbencev, da z delom ni mogoče nadaljevati. Tudi se je papir in drugi tiskarski material tako izredno podražil, da smo prisiljeni ustaviti nadaljevanje. Vsled obstoječih razmer tudi 16, 17 in 18 sešitek ne morejo iziti v

⁵ Ivan Podlesnik (11.7. 1881 - 18.7. 1936), sodelavec J. Ev. Kreka, soustanovitelj trgovske šole v Ljubljani, učitelj knjigovodstva. 1914-1918 zaposlen v Katoliški tiskarni, pozneje družbenik trgovskega podjetja Juhan, knjigovodja v Strojnih tovarnah in livarnah in gradbenem podjetju Fr. Dedek. Tudi pisec esejev, npr. Socialna demokracija in vojna, Čas 1915, in spominov (Spomini iz Ljubljane, Ljubljana 1932). Glej Slovenski biografski leksikon, II. knjiga, Ljubljana 1933-1952, str. 400.

⁶ Glej M. Žvanut, nav. d., str. 112-113.

⁷ Svetovna vojska, 1914, 1. sešitek (dalje SV 1).

Katoliška bukvarna je prvo številko očitno založila sama, brez zbiranja prednaročil, nato pa je naročila sprejemala za četrletja. Za primerjavo: celoletna naročnina Ilustriranega glasnika je znašala 8 kron. Glej op. 4.

rednih 14 dnevni presledkih. Kedaj se bo delo nadaljevalo in v kaki obliki je pač odvisno od nadaljnih razmer.”⁸ Očitno razmere Svetovni vojski niso bile nikoli več naklonjene. Njen mnogo ambicioznejši program⁹ (v njem so bile teme: turško-ruska fronta, vojskovanje v zraku, odlikovani slovenski vojaki, gradivo o ujetnikih Slovincih, razmere doma) je tako ostal neuresničen.

Revija ni temeljila na dopisniški mreži, ki bi prinašala poročila iz prve roke, pač pa na povzemanju uradnih in agencijskih poročil in tiska, najbrž dunajskega, evropskega in domačega. Tako ne moremo trditi, da je bilo poročanje tudi objektivno, saj je bilo v vojni že takoj spočetka pod močnim vplivom cenzure na eni strani in vladnih oddelkov za propagandno delovanje na drugi.¹⁰

Balkanska fronta

Bojišče s Srbijo in Črno goro je bilo prvo in najbližje, ne le geografsko. Dobršen del prvega zvezka je posvečen predzgodovini spopada, vključno s kratko zgodovino Srbije od leta 1903 in zlasti zanimivo presojo srbske vojaške moči, ki jo je prispeval “znani pisatelj in poročevalec dunajskih listov, ki se je udeležil balkanskih vojsk”. Opis je kljub temu, da je šlo za sovražno vojsko, kar naklonjen srbski vojski in je navedel poleg dovolj natančnih podatkov o formaciji in številčnosti srbske vojske vrsto pozitivnih konotacij: “Moštvo stoji častništvu v miru in v boju zelo blizu. V vojski gre častnik na čelu moštva. Vpliv častnikov na moštvo je zelo velik. (...) Srbski vojak je že od narave brihten. Drugače pa skromen, ubogljiv.” Zabeležil pa je tudi zanj nenavadno političnost oficirjev: “Vsi častniki so prepojeni neke nestrpne ljubezni do domovine. V politična vprašanja se vtikajo tako zelo, da zna postati to nevarno njih disciplini.”¹¹ Največje slabosti srbske vojske vidi v njenih velikih izgubah v balkanskih vojnah (ceni jih na 50 do 60.000 vojakov), pomanjkljivi izvežbanosti moštva in skromni oskrbi s strelivom. Izkušnje prvih bojev na srbsko-avstroogrski fronti je povzel v zaključek: “Ljudje pri nas so si predstavljali boj s Srbi mnogo lažji kot je v resnici.”¹²

Ne da bi naravnost omenjal nasilje avstroogrške armade nad civilnim prebivalstvom, ga poročevalec opravičuje s tem, da so često ženske in otroci streljali na čete, “ki so korakale na srbsko zemljo pravzaprav kot osvoboditelji ondotnega tlačenege, siromašnega ljudstva.” Opisuje starca, ki je skozi vas premikajoči se oddelek vojske hotel prepričati, da v okolici ni srbske vojske oziroma “komitašev”, pa je bil oddelek napaden takoj po izhodu iz naselja in se je komaj obranil. “Naši so jih po hudem boju premagali in naša četa se je po boju vrnila nazaj v navidezno zapuščeno vas. Starec, ki se je delal prej tako prijaznega,

⁸ SV 15, vloženi list. Prim. tudi Razstava slovenskega novinarstva; J. Šlebinger: Slovenski časniki in časopisi. Ljubljana 1937, str. 70.

⁹ SV 15, naslovnica.

¹⁰ Prim. Phillip Knightley: Prva žrtev, Vojni dopisnik kot junak, propagandist in ustvarjalec mitov od krimske do vietnamske vojne. Ljubljana 1981, str. 90-96.

Cenijo, da sta najboljše propagando imeli Velika Britanija in Francija.

¹¹ SV 1, str. 14-15.

¹² SV 1, str. 21.

je bil takoj ustreljen.”¹³ In še drug primer: “Na južnem koncu mesta (Šabca, op.p.) je stal petnadstropen paromlin, iz katerega je med naše vojake padlo par granat. Naših to ni niti za hip zmedlo: otvorili so ogenj proti odprtim oknom in kmalu je stalo veliko poslopje v plamenu. V poslopju se je nahajalo 650 četašev in še veliko več žensk in otrok, ki so vsi od prvega do zadnjega našli smrt, bodisi v plamenu, bodisi od krogel naših vojakov.”¹⁴ Najti je tudi prvo omembo Slovencev na srbski fronti, ranjenega poročnika Pavla Cvenkla, ki je služil v 79. “Jelačičevem” pešpolku. Pripovedoval je o okrutnosti, ki so jo srbski vojaki kazali do ujetnikov in o težavah boja s četniki (komitaši).¹⁵

Kjer se je zaključil prvi sešitek, namreč z umikom izpred Šabca, je nadaljeval deveti. V sicer podobnih poročilih o bojih so se začele pojavljati vesti o znatnih srbskih izgubah. Uničene naj bi bile Moravska in Šumadijska divizija ter tako izločena že tretjina srbske in polovica črnogorske vojske, ki je medtem vstopila v vojno. Kljub temu se je avstroogrška armada v septembru umaknila na mejo, kar naj bi pomenilo popolno podreditev vojaških operacij vzhodni fronti, vdore srbske vojske v Sandžaku in Sremu pa je urednik opravičil z odsotnostjo avstrijskih sil na omenjenih odsekih fronte.

Iz poročil je mogoče razbrati zagrizenost bojev na tej fronti, ki je temeljila tudi na nespoštovanju pravil vojskovanja. Nasilje nad civilnim prebivalstvom je bilo obojestransko. Avstroogrški viri tega niti ne skrivajo, pogosto poročajo tudi o požigih vasi in obešanjih ali streljanjih civilistov, kar vse opravičujejo z delovanjem “četašev”. Teh avstroogrška armada ni imela za vojne ujetnike, pač pa so jih takoj po zajetju ustrelili. Poročajo tudi o obojestranskem topniškem obstreljevanju “odprtih mest” Beograda, Zemuna in Mitrovice. Na drugi strani so srbske enote, ki so prodrle v Bosno do planine Romanija, oplenile vse mohamedanske vasi, tudi v Sremu naj bi srbske čete nastopale proti nemškemu in zlasti hrvaškemu prebivalstvu zelo surovo (plenjenja, umori, uničenja nekaterih vasi, uničevanje “hrvaškega” v Zemunu).¹⁶

Ta zvezek je prinesel tudi kratko označitev Črne gore, ki je medtem vstopila v vojno, in kroniko bojev v Hercegovini, nadaljeval pa s posebnostmi črnogorskega vojaka: bojujejo se hrabro, so slabo oboroženi, oskrbujejo jih ženske in otroci, boje se topništva, svoje mrtve odnašajo s seboj v zaledje.¹⁷

Vtise dopolnjuje dnevnik na tej fronti padlega rezervnega poročnika Franca Pavšiča iz Ljubljane, ki je sicer tako nevojaško intoniran - zanj je vojna le zmes streljanja, nesmiselnih telesnih naporov in vremenskih neprilik - da kar čudi, da je sploh bil objavljen. Po objavljenih pismih vojakov sodeč je bil jeseni in zgodaj pozimi 1914 na tem bojišču 26. črnovojniški polk in 87. polk, ki je imel naborni okoliš Celje. Vojake so zlasti prizadevale velike izgube moštva, saj so se čete

¹³ SV 1, str. 22.

¹⁴ SV 1, str. 30.

¹⁵ SV 1, str. 27. Poročila poročnika Cvekla je najti tudi v drugem časopisu.

¹⁶ SV 9, str. 46, 47, 53, 56, 58, 61.

¹⁷ SV 9, str. 33-34.

skrčile na tretjino in še manj prvotnega števila: "Od naše tretje kompanije, ki je štela 260 mož, jih je sedaj zdravih nekaj čez 60." ali "Naša kompanija je zdaj že precej manjša; od začetka nas je bilo 280 mož, zdaj nas je pa - 83."¹⁸ Pisma so sicer objavljena dovolj avtentično, z domotožjem in vdanostjo v usodo, nasveti o gospodarjenju in vojaških potrebah, da lahko zaključimo, da vojna cenzura še ni bila ostra. Govorijo celo o taki zadevi, kot je bila napačna taktika v utrjevanju: "Naši vojaki spočetka niso delali takšnih utrd. Naši jarki so v okolici Mitrovice zelo nizki, brez streh, komaj da krijejo ležeče telo. Toda skok za skokom so se naši učili: kolikor dalje gremo proti Valjevu, toliko boljša so naša kritja. V neki gotovi daljavi so že celo boljša nego srbska. Srbska šola je bila dobra, tega ni moč tajiti, a draga je bila, zelo draga..."¹⁹

Vzhodna fronta

V drugem zvezku je bila najprej predstavljena predzgodovina nasprotij med Nemčijo in Avstroogrsko in Rusijo, diplomatske igre okoli ruskega vstopa v vojno. Piščeva usmeritev je izrazito protiruska, podprta tudi z verskimi momenty, a se ni mogoče znebiti vtisa, da gre za strahospoštovanje.²⁰ Še izraziteje se to pokaže v karakterizaciji odnosov med Nemčijo in Rusijo.²¹ Uradna propaganda si je namreč prizadevala Rusijo prikazati kot izključnega krivca za internacionalizacijo konflikta med Avstroogrsko in Srbijo, torej za razširitev vojne v evropske razsežnosti. Pisec skuša prepričati bralstvo o impozantni nemški vojaški pripravljenosti in opremljenosti, medtem ko naj bi v ruski javnosti bilo navdušenje nad vojno pomešano s skrbjo zaradi nezadostne pripravljenosti, na opredelitev za vojno pa naj bi vplivale notranje razmere: "Skoraj se vsiljuje človeku misel, da so Rusi proti delavskim nemirom porabili zopet svojo staro taktiko, vojsko. Gotovo je, da bodo delavski nemiri izbruhnili po vojski, če konča vojska za Ruse neugodno, z novimi silami revolucije."²²

Med opisi prvih bojev je zlasti zanimiv prikaz boja s kozaki, ki so bili sprva strah in trepet avstrijskih vojakov; izkazalo pa se je, da tudi njim sodobna vojna tehnika (strojnice) ne prizanaša. V bojih pri Krasniku naj bi se posebej obnesle tudi slovenske enote, ki pa številčno niso pomenile veliko več kot delček v polmilijonski armadi. Po obveznih predstavitvah vojskovodij sledi domačijiški blok: dnevnik Jožefa Horvata, vojaka 27. domobranskega polka, ki je bil ranjen konec avgusta, o dogajanju okoli mobilizacije pa veliko pove opis desetnika Jožefa Sitarja iz istega polka.²³

¹⁸ SV 10, str. 83-84, 85.

¹⁹ SV 10, str. 93.

²⁰ SV 2, str. 12. Značilen je ponatisnjeni članek iz Slovenca (1.8. 1914, št. 173), v katerem se SLS odreka upravičenosti ruske obrambe slovanskih interesov, če to meri na varovanje "kraljevskih morilcev": "Rusija stoji pred odločitvijo. Še ni padla zadnja beseda. Naj pomisli, da, če potegne meč za srbsko sramoto, potem izgubi Rusija enkrat za vselej vsak moralničen ugled med poštenim Slovanstvom. Rusofilstvo postane potem ravno tako sramota kakor srbofilstvo ..."

²¹ SV 3, str. 1-11.

²² SV 3, str. 10.

²³ SV 2, str. 30-32.

Bitka - "čudež" - pri Tannebergu, kjer je generalu Hindenburgu uspelo z malimi silami zaustaviti in odbiti prodirajočo rusko glavnino (kar je bila odskočnica za njegovo povojno politično kariero, op.p.), zaživi v skoraj simpatični zgodbi o že upokojenem generalu Hindenburgu, katerega fiksna ideja je bil študij obrambe vojaško skrajno neprimernega terena Mazurskih jezer.²⁴

Orisi jesensko-zimskih bojev so objavljeni v šestem zvezku. To je bil čas velikih "umikov iz strateških ozirov", ruske armade so zasedle večji del Galicije in se pokazale na karpatskih prelazih. Poleg poročil o bojih okoli Lvova sestavljajo večino gradiva pričevanja slovenskih vojakov, v katerih se že opaža spremenjeno dojemanje vrednosti življenja. Opisi vjakovega počutja in stanja se ne izogibajo tudi slabim platem vojne, vendar brez emocionalnih primesi. Kež originalov nimamo na voljo, seveda ne moremo vedeti, ali in kako so objave pisem in pričevanj prirejene, vendar pa tudi tako omogočajo rekonstrukcijo življenja in dojemanja slovenskih vojakov v tej moriji. Pisma s fronte so seveda morala skozi vojno cenzuro, tako da ne prinašajo konkretnih podatkov.²⁵ A včasih je najti kakšen podatek o izgubah. Četa 27. pešpolka je že v prvem tednu bojev od 250 mož izgubila 175, oktobra je število mož padlo v nekaj dneh zopet s 160 na 65; največ jih je izločila kolera.²⁶

Veliko je omemb vohunov in njihovih eksekucij, lahko je opaziti nerazpoloženje proti galicijskim Judom kot oderuhom, vohunom. Pozornejši opazovalci opozarjajo na veliko razliko v družbeni razvitosti.²⁷ Obširnejši zapis o bojevanju 17. pešpolka v Galiciji naj bi odgovoril na govornice, ki so se očitno širile, da se vojaki tega polka niso hoteli boriti. Avtor, ranjeni podčastnik "kranjskih Janezov", to zanika.²⁸

Preden je vzhodna fronta v Svetovni vojski spet prišla na vrsto, se je tam zgodilo veliko novega. Vsebinska dvojnega zvezka, ki je izšel maja 1915, povzema jesensko-zimsko obdobje na Karpatih. Ruska armada je po bitki pri Lvovu začela tipajoče, a vztrajno prodirati proti karpatskim prelazom. Velikega pomena je bil boj za utrjeno območje Przemysla, ki je varovalo dohode do Karpatov. Toda trdnjava se je morala predati marca 1915, ko je bila povsem obkoljena, zmanjkalo ji je hrane. V ujetništvo naj bi odkorakalo 117.000 vojakov, med njimi tudi precej slovenskih topničarjev, kar kaže, za kako obsežne utrdbe je šlo. Zimska obrambna črta na vrhovih Karpatov je vzdržala, maja 1915 je avstroogrška vojska prešla v protinapad in prodrla spet v Galicijo, do Lvova in Dnjestra.

V Karpatih se je v prvi polovici leta 1915 bojeval kot armadni poveljnik tudi pozneje slavni feldmaršal Borojevič. Od pretežno slovenskih enot so bile tam 7., 26. in 27. domobranski pešpolk, omenja se tudi 17. pešpolk. Boji v Karpatih so

²⁴ SV 3, str. 17-22.

²⁵ Eden od vojakov v pismu pravi: "Saj ti veš več nego jaz, ker izveš iz časopisov. Kar se pa tukaj zgodi, pa pisati ne smem." SV 7, str. 76.

²⁶ SV 7, str. 65-69.

²⁷ SV 7, str. 77.

²⁸ SV 7, str. 94-96. Članek je prevzet iz tržaške Edinosti.

bili prototip modernega gorskega vojskovanja v zimskih razmerah. Izgube obeh strani so bile zaradi mraza in bolezni še hujše. Trpljenje in napore na fronti nam kljub nadzoru dovolj plastično posredujejo črtice in poročila slovenskih vojakov: "Napetost živcev v topniškem ognju, ako je namenjen naravnost tvojim kritjem, je nepopisna. Naenkrat prifrči granata par korakov pred kritje, nato udari blizu za kritjem; na levi je že vse ranjeno, na desni vidiš ležati mrtve in ranjene. Vsak hip pričakuješ, da trešči tudi v tvoj okop, in če to traja cel dan, kakor v prvih bitkah, si zvečer popolnoma zdelan in napol neumen; žeja ki te muči v takih napetih urah, je naravnost strašna."²⁹

Zahodna fronta

Revija je v četrtem zvezku najprej kratko presodila na zahodnem bojišču sodelujoče države. Za vojno naj bi bila najbolj odgovorna Velika Britanija, ki je odigrala dvolično vlogo pomirjevalca in hujskača, hkrati pa na tihem računala, koliko bo zaslužila z vojno in izločitvijo Nemčije iz svetovne trgovine. Francije, ki je čakala le na povračilo za boleč poraz leta 1870, ji ni bilo težko pridobiti, uspela je še pri Rusiji, kar je pomenilo velike množice žive sile, in pri strateško pomembni Belgiji. Vendar pa je Belgija kljub taki argumentaciji trozveze ostala nevtralna in nemško kršenje belgijske nevtralnosti je kmalu po vdoru priznal celo nemški kancler.³⁰

Prav belgijski operaciji je namenjeno uvodno poglavje. Oborožena nevtralnost (pol belgijske vojske je bilo v trdnjavskega pasu ob nemški meji in okoli Antwerpena, ki je bil največja trdnjava) naj bi Nemčiji omogočila prodor preko nebranjene francosko-belgijske meje proti Parizu. Tehnični in taktični napredek je že po nekaj dneh omogočil preboj trdnjavskega pasu, kar je bilo tedaj veliko presenečenje. Tu je svojo moč pokazala najtežja artilerija, topovi kalibra 420 mm ("debela Berta"), ki so razbili do tedaj neprobojne bunkerje s štirimetrskimi betonskimi zidovi in polmetrskimi jeklenimi oklepi. Tudi avstroogrski najtežji topovi, motorizirane havbice kal. 305 mm ("črne Micke"), so sodelovali kot avstrijska pomoč pri tem pohodu, skupaj z njimi pa tudi vojaki Slovenci. Mnoga njihova poročila in pisma o bojnem pohodu od Vipave (tam in v Ajdovščini je bil pred vojno stacioniran 8. polk trdnjavskega topništva) do Belgije in po belgijskem bojišču je objavila tudi Svetovna vojska.³¹

Kot posebnost je Svetovna vojska obdelala tudi pojav "francitireurjev", prostostrelcev, civilistov, ki so se samostojno, neodvisno od redne armade bojevali proti nemški okupacijski armadi in ji povzročali nemalo težav. Nemške oblasti so ostro ukrepale: "Ako se udeležujejo prebivalci kakšne občine bojev proti našim četam, bodo postreljeni ne samo udeleženci bojev, temveč tudi župan dotične občine, kraj sam pa bode razdejan. Naše čete so dobile ukaz, da morajo ustreliti

²⁹ SV 16-17, str. 145.

³⁰ SV 4, str. 5-6, 10-11.

³¹ SV 3, str. 31-32; SV 12, str. 92-96.

vsakega lastnika hiše, ki bi skrival francoske vojake ali francoske civiliste, ki pripadajo vojski. Ustreliti ga morajo tudi, ako doženejo, da je vedel, da so bili pri njem skriti francoski vojaki ali civilisti, pa tega naši vojaški oblasti ni naznanil. Kdor bi razdejal telefonske in brzojavne naprave, bo ujet in ostro kaznovan. Vsak meščan mora izročiti vse orožje, tudi lovske puške, na županskem uradu. (...)”³² Razčlemba tega razglasá nemške okupacijske uprave kaže, da se sistematizirana krutost proti prebivalstvu ni značilna le za drugo svetovno vojno, saj navedeni razglas že vsebuje sistem talcev, nagla sodišča celo proti civilistom, omejitve posedovanja orožja. Da proglas ni ostal le črka na papirju, namenjen zastraševanju, nam povedo poročila o požganih vaseh in trgih v Lotaringiji, ki so jih nemške enote požgale ali obstreljevale s topovi po tistem, ko so padli strelji “francitireurjev”.³³ Podobno poročá Svetovna vojska tudi o belgijski stvarnosti, kjer se je odpora proti osvajalcem udeleževalo večje število ljudi. Zato so nemške enote neusmiljeno uničevale naselja, tudi mesto Loewen, kjer se je prebivalstvo ob (neresnični) novici, da se bliža mestu francosko-britanska vojska, spravilo na manjši nemški oddelek in mu zadalo velike izgube. Posredujoče čete so zažgale del mesta in tam pobile moško prebivalstvo. Eden od poročevalcev posebej poudarja, da ženam in otrokom niso storili ničesar žalega. Pač pa so izmed najuglednejših meščanov vzeli talce, ki so morali nato miriti prebivalstvo; ker pa boji po dveh dneh še niso ponehali, so namesto ustrelitve teh talcev požgali še del mesta.³⁴ Ni čudno, da so ljudje množično bežali pred prodirajočimi četami. Na Nizozemsko je pobegnilo poldrugi milijon ljudi. Panika je dosegla vrh tik pred zasedbo Bruslja 20. avgusta: “Od zgodnjega jutra tega dne se je valilo tisoče ljudi iz Diensta, Cumticha, Pirkmasta in Loewena proti Bruselju. Proti poldnevu so se tem tisočem pridružili še begunci iz ozemlja med Loewnom in Mechelnom. (...) Strah je gnal ljudi, da so bežali iz mesta (Bruslja, op.p.) daleč proč pred strašnim sovražnikom, pred ulanci, huzarji z mrtvaškimi glavami, meklenburškimi grenadirji, pred vsemi temi nemškimi vojaki, ki vse požigajo, vse moré. To je vedel vsak in vsak je to drugemu pripovedoval.”³⁵

Vojna na morju

En zvezek je bil v celoti posvečen tudi vojni na morju, ki pa po nemški pasivnosti v Severnem morju v začetnem obdobju vojne ni imela večjega pomena. Razmerje med številom bojnih ladij vseh kategorij je bilo izrazito neugodno za sili osi, saj jih je antantna mornarica dvakratno prekašala.

Za nas je najzanimivejši prikaz avstroogrške mornarice na Jadranu; dlje namreč ni segla. Pomorski boji so se začeli z blokado črnogorske obale, pristanišč Ulcinj in Bar. Kmalu nato je v Jadransko morje vplulo francosko ladjevje in potopilo

³² SV 11, str. 39.

³³ SV 11, str. 38-39.

³⁴ SV 12, str. 66-71.

³⁵ SV 12, str. 73.

prvo avstrijsko ladjo, oklopno križarko "Zenta", katere poveljnik Pachner je bil menda iz Maribora. O potopu Zente govori pismo mornarja Ludvika Erjavca.³⁶ O usodi mornarjev, ki so se rešili s potopljenih ladje, izvemo na drugem mestu, da so prišli v črnogorsko vojno ujetništvo, nekaterim je pozimi uspelo zbežati v Albanijo in se nato vrniti v mornarico.³⁷ Najti je tudi kratko omembo rečne mornarice na Donavi.³⁸

Ujetniki in žrtve

Osmi zvezek prinaša prvi izbor gradiva o padlih slovenskih vojaki. Gre za zasebno zbrane podatke, očitno iz informacijskega kroga okoli SLS. Svetovna vojska je sicer najavila namen, da postopoma sestavi spomenico o vseh v vojni padlih Slovencih.³⁹ Ker je bilo padlih veliko, nas zanimajo predvsem posebej imenovani. Tako so med njimi vojni kurat Valentin Rozman, sinova "uglednih slovenskih rodbin" Franc Požlep in Matevž Zaplotnik, profesor na celovski gimnaziji Karel Peče, Andrej Beričič, posestnik z Rakeka in član Izvršnega odbora SLS, Samo Vošnjak, sin dr. Josipa Vošnjaka, stotnik po činu in poveljnik 2. čete 17. pešpolka, stotnik Ivan Kobe, nekaj aktivistov v organizacijah SLS in Orлу, ljubljanski zdravnik dr. France Primšar, poročnik Vladimir Babič, nekaj študentov, pa brata Alojzij in Josip Velkavrh, oba aktivna oficirja, prvi major, drugi podpolkovnik in poveljnik 55. pešpolka. Najštevilnejši so preprosti ljudje, člani strankinih organizacij.⁴⁰ Ni se mogoče upreti vtisu, da je strankarska pripadnost ločevala tudi po smrti, čeprav sicer ni bila posredovana vsiljivo.

Posebna tema, ki ji je posvetil urednik cel zvezek, so bili tudi vojni ujetniki, saj so masovne operacije dale tudi mase vojnih ujetnikov. "Mrtev ali ujet? Tako se povprašuje dan na dan mnogo sto slovenskih žena in mater, sester in očetov, ker že dolge mesece o njih dragem, ki je odšel na bojno polje, ni nobenega poročila. Ta negotovost je strašna!"⁴¹ Zvezek nato pojasnjeje pravno ureditev statusa vojnih ujetnikov (haaško konvencijo 29.7. 1899). Pojasni njihove pravice do obvestila svojcem o zajetju (državna poizvedovalnica), da zadrže osebne stvari, da žive v urejenih ujetniških taboriščih, da so obvezni delati, da imajo zdravniško oskrbo. Slede pisma vojakov iz ujetništva, povečini ruskega. Glede na stroge omejitve o vsebini pisanja pisma ne dajejo posebno bogatih podatkov, povečini se pisci omejujejo na osnovne informacije o svojem položaju in vožnji, ki se pokaže kot najzanimivejši del ujetništva, saj so potovali v daljne in od domačih zelo različne kraje okoli Urala.⁴²

Pisma iz srbskega ujetništva se nekoliko razlikujejo. Poročajo o dobrem ravnanju s slovenskimi ujetniki. V Ljubljani so krožile govornice, da imajo Srbi za

³⁶ SV 5, str. 18-19.

³⁷ SV 9, str. 40-44.

³⁸ SV 10, str. 71.

³⁹ SV 6, zadnja ovojna stran.

⁴⁰ SV 8, str. 1-32.

⁴¹ SV 15, str. 1.

⁴² SV 15, str. 1-32.

slovenske in hrvaške vojne ujetnike poseben oddelek v Nišu s posebnimi ugodnostmi, ki pa jih Svetovna vojska odločno pobija s pričevanjem pobeglega ujetnika iz 27. črnovojniškega polka.⁴³

Soška fronta

Osemnajsti sešitek, ki je tudi zadnji v prezgodaj zaključeni seriji, je odprl novo temo, vojno z Italijo, s katero je frontno klanje seglo tudi na slovenski teritorij. Po že ustaljenem redu je Svetovna vojska najprej predstavila predvojna razmerja med Avstro-Ogrsko in Italijo, označila italijanska stališča do vstopa v vojno in pogajanja o kompenzacijah za vstop v vojno. Tu revija povzema po uradni avstrijski "rdeči knjigi", ki jo je objavilo zunanje ministrstvo. Italijanske natančne ozemeljske zahteve so prispele na Dunaj 10. aprila 1915. Obsegale so Južno Tirolsko, vključno z njenim nemškim delom, del Koroške, Soško dolino, obrežje do Nabrežine, Trst naj bi postal svobodna luka, otoke Hvar, Vis, Korčulo in Lastovo, priznanje pridobitev v Albaniji. Vse ozemeljske spremembe naj bi se izvedle takoj. Kljub šoku je Avstro-Ogrska nadaljevala s pogajanj; njena zadnja ponudba je obsegala: takojšen odstop italijanskega dela Južne Tirolske, zahodnega dela Posočja, kjer prebivajo Italijani, proglasitev Trsta za svobodno cesarsko mesto z razširjeno avtonomijo, ustanovitev italijanske univerze, razširitev proste luke, priznanje italijanskih pridobitev v Albaniji in Grčiji. Toda to je bilo premalo in 23. maja je italijanski poslanik izročil avstroogrski vladi vojno napoved.⁴⁴ Vojaške operacije na fronti so bile posebej dobro predstavljene, saj je šlo v veliki meri za domače kraje. V pismu vojaka M. Omladiča, Slovenca s Štajerskega, je tudi zanimiva opazka: "Naši so bili pa tudi pozneje od samega armadnega vodstva toplo pohvaljeni. V tem pohvalnem povelju so se (menda prvič) omenjali Slovenci kot hrabri in zvesti branilci Avstrije ob Adriji."⁴⁵

Svetovna vojska je v svojih osemnajstih številkah na 576 straneh predstavila obširen kolaž prvega leta svetovne vojne: političnih in vojaških analiz, poročil o vojaških operacijah, obilico podatkov, ki pač danes nimajo pomena vira, od koder bi črpal zgodovinar, pač pa bolj odgovarjajo na zanimivo vprašanje o tem, kaj se je sodobnikom zdelo pomembno in zanimivo, kaj je bilo mogoče in potrebno objaviti. Posebej to velja za del, ki se tiče slovenskega sodelovanja v vojni, seveda izključno v avstroogrski vojski. Objavila je izčrpno gradivo o doživljanju vojne (tudi o stenicah, pričakovanju pošte in domačih časopisov) in doživetjih slovenskih vojakov. Gradivo sicer nima izvirne pričevanjske moči osebnih dnevnikov in podobnega gradiva, saj je šlo skozi vojno cenzuro, vendar pa je prav zaradi začetnega obdobja, ko so se nova pravila šele oblikovala, dokaj svobodnega izraza, tako da ohranja pomembno sporočilno vrednost.

⁴³ SV 15, str. 15-18.

⁴⁴ SV 18, str. 1-6.

⁴⁵ SV 18, str. 23.

Damijan Guštin

KRIEGSBERICHT

Zeitschrift WELTKRIEG, 1914-1915

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Weltkrieg als ein interessantes und bewußtes Medienereignis hat auf slowenischem Boden, als Teil von Österreich-Ungarn, die Herausgabe der Zeitschrift angeregt, die besonders als Informationsquelle der Ereignisse auf den Kriegsschauplätzen bestimmt war. Die Informationen wurden hier globaler und gleichzeitig illustrativer als in der Tagespresse vermittelt. Die Zeitschrift "Weltkrieg" gab drei Monate nach Kriegsbeginn die Katholische Bücherei, ein Verlag unter dem Einfluß der Slowenischen Volkspartei in Ljubljana, heraus. Ihr Redakteur war Ivan Podlesnik. Bis zum Herbst 1915, als die Herausgabe der Zeitschrift wegen Papier- und Drucker mangels eingestellt wurde, erschienen 18 Hefle. Die Zeitschrift hat speziell und gleichzeitig volksnah über die Kriegereignisse und Frontenkämpfe berichtet und besonders diejenigen hervorgehoben, an welchen die österreich-ungarischen Soldaten, unter ihnen natürlich auch die Slowenen, beteiligt waren. Außer der Berichterstattung über die Kämpfe und Bewegungen an der Front wurde dem Schicksal der heimischen, slowenischen Soldaten im Krieg eine besondere Aufmerksamkeit gegeben. Aufgrund der Tatsache, daß die Zeitschrift mit Zeitverschiebungen erschien, konnte man sich bei der Berichterstattung auf heimische und fremde Presse sowie offizielle Militärmitteilungen stützen und die Themen konnten globaler erörtert werden. Am Anfang des Krieges, als der Druck der Zensur noch nicht so stark war, war die Berichterstattung ausreichend reell. Die Absicht des Redakteurs war es nicht, die dunklen Seiten des Krieges, z.B. die Willkür unter der Zivilbevölkerung, den falschen Umgang mit Kriegsgefangenen, große Menschenverluste, zu verschleiern.